

şında aynı türden 712 rivayete daha yer vermek suretiyle en fazla mürsel rivayete toplanan kişi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1408/1988, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 12-13; a.e. (nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân), Beyrut 1406/1986; a.m.f., *Risâletü Ebî Dâvûd es-Sicistânî ilâ ehli Mekke fi vaşfi sünenihî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, *Şelâşü resâ'il fi 'ilmi muştalâhî'l-hadîş* içinde), Beyrut 1417/1997, s. 27-54; Mizzî, *Tuhfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etrâf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1401/1981, XIII, 131-457 (nr. 18390-19626).

SALAHATTİN POLAT

MERASİM

(bk. TEŞRİFAT).

MERÂTİB

(مراتب)

Hint-İslâm kültüründe hükümdar tarafından verilen makam veya unvanla bunların âlâmetleri.

Sözlükte "derece, basamak; rütbe, pây" anlamlarındaki **meretebe** kelimesinin çoğulu olan **merâtib**, Hindistan'da kurulan İslâm devletlerinde sultanın sahip bulunduğu ya da hânedan üyelerine ve sivil-askerî yüksek bürokrasi mensuplarına verdiği makam veya unvanlarla bunları sembolize eden nişan, alem, bayrak gibi eşyalar için kullanılır. Bu uygulama Hindistan'a XII. yüzyılın sonlarında Orta Asya'dan gelmiştir. Delhi Sultanlığı döneminde XIII. yüzyıldan XIV. yüzyılın ortalarına kadar merâtib kelimesinin "askerî ve sivil rütbe" anlamına geldiği kaynaklarda belirtilmekte ve her merâtibin kendine has bir âlâmet ve nişanı olduğu belirtilmektedir. Meselâ fil sahibi olmak sadece hânedan mensuplarına ait bir imtiyazdı. Vezir Mühezzebüddin Nizâmülmülk, hânedana ait bu imtiyazı çiğneyip kendisi de sarayının kapısında bir fil bulundurduğu için tepki çekmiş, bu durum Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî'ye göre vezirin 1243'te görevden alınmasında etkili olmuştur. İsmâî de Cûzcânî'nin bu kaydını doğrular mahiyette Emin Hasan Gangu'nun (Alâeddin Hasan Behmen Şah) Delhi Sultanlığı'na karşı baş kaldırdığında bir fil edindiğini, ancak aralarında fil görmeye alışkın olmayan atların ürkerek kaçtığı söyler. Cûzcânî, sultanın devlet adamlarına bahsettiği unvan ve makamların sembollerini sayar, bu arada sultan tarafından sarılı halde kumandan veya

beylerine verilen âlemin açılıp dalgalandırılmasının ayaklanma anlamını taşıdığını (bayrak açma) belirtir. İsmâî ve Berenî gibi tarihçiler, bazı güçlü devlet adamlarının sultanlara baskı yaparak en seçkin unvan ve makamlarla bunların âlâmetlerini ele geçirdiklerini yazmaktadır.

Bazan âlimler de âlem, kôs ve iktâ gibi makam göstergesi olan şeylerle ödüllendirildi. Nitekim Sultan Alâeddin Halacî, Sa'd Mantukî adlı bir âlime böyle bir rütbe vermişti. İbn Battûta, merâtib kelimesinin kullanıldığı unvanlar hakkında daha net açıklamalar yaparak matematik ilminde ve hat sanatında Sultan Muhammed Tuğluk'un takdirini kazanan bir Hindu'ya kumandanlar gibi kôs ve âlem verildiğini söyler. XIV ve XV. yüzyıllarda kalem alınan Farsça lugatlar da bu tür sembol ve nişanların mahiyetinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Firûz Şah Tuğluk'un döneminde (1351-1388) hazırlanan *Lisânü's-şu'arâ*'dan özellikle kôsün mahiyetini ve kimlere verildiğini öğrenmek mümkündür. XV. yüzyıl lugat âlimlerinden Bedreddin İbrâhim de kôsün çok yüksek bir asalet ve makam âlâmeti olduğunu, seferlerde çalınarak onunla ihtişâm gösterisinde bulunulduğunu yazmaktadır. *Târîh-i Firûz Şâhî* müellifi Şemseddin-i Sirâc Affif, merâtib kavramının Delhi sultanlarına ve kumandanlarına ait unvanlar için kullanıldığına işaret etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre İslâm inançlarına çok bağlı olan Firûz Şah, hânedanı temsil eden merâtib-i sultânîlerden kuş ve hayvan resimlerini çıkarttırmıştır. Delhi Sultanlığı'ndan sonra gelen diğer devletler de genel olarak aynı âdeti devam ettirmiştir. Bu gelenek Dekken'deki Behmenîler'de ve Bâbürlüler'de çok yaygınlaşmış, ancak Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin kurulumuyla birlikte ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâşiri*, I, 227; II, 104; Abdülmelik İsmâî, *Fütûhü's-selâtin* (nşr. A. S. Usha), Madras 1948, s. 148-149; Şemseddin-i Sirâc Affif, *Târîh-i Firûz Şâhî* (nşr. M. Vilâyet Hüseyin), Kalkûta 1891, s. 144-145, 374; Berenî, *Târîh-i Firûz Şâhî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Kalkûta 1862, s. 31-38, 78, 107, 111, 127, 130, 194; Aşık, *Ferheng-i Lisânü's-şu'arâ* (nşr. Nezîr Ahmed), New Delhi 1995, s. 272; Bedreddin İbrâhim, *Ferheng-i Za'fân-i Güyâ* (nşr. Nezîr Ahmed), Patna 1989, s. 275; Firişte, *Gülşen-i İbrâhimî*, Lahor, ts., s. 93; Abdülhamîd Lahorî, *Pâdişâh-nâme*, Kalkûta 1867, I, 355, 372, 399, 401; H. A. R. Gibb, *The Travels of Ibn Battuta*, Cambridge 1971, III, 599, 601; J. Burton-Page, "Marâtib", *EP* (Ing.), VI, 536-537.

İQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

MERCÂNÎ

(المرجاني)

Ebû'l-Hasen Şihâbüddin Hârûn b. Bahâiddin b. Sübhân el-Kazanî el-Mercânî (1818-1889)

Kazanlı tarihçi ve ıslahatçı din âlimi.

1818'de Kazan yakınındaki Yabancı köyünde doğdu. Atalarının bu civardaki Mercânî nisbiyle tanındı. Dedesi Molla Sübhân yirmi beş yıl kadar imamlık yaptıktan sonra ticaretle meşgul oldu. Babası Molla Bahâeddin eğitimini Buhara'da aldı; burada Emîr Haydar Töre'den itibar gördü. Arından Yabancı'da ve 1821'de ailesiyle birlikte taşındığı Taşkıçü köyünde imamlık ve müderrislik yaptı. Tahsiline babasının medresesinde başlayan Mercânî Arapça, Farsça, kelâm, mantık ve fıkıh usulü dersleri okudu. 1838'de dinî ilimlerde ilerlemek amacıyla Mâverâünnehir yolculuğuna çıktı. Yedi ay süren seyahati esnasında Troysk şehrinde ıslahatçı Tatar âlimi Abdünnaşir Kursavî'nin fikirlerine muttali oldu; ilk anda tepki gösterdiği ve bazı hususlarda Ehl-i sünnet yoluna aykırı bulduğu bu görüşler kendi ifadesine göre Mercânî üzerinde önemli bir etki yaptı (Şeref, *Mercânî*, s. 30). Buhara'ya vardığında İşân Türkmânî Medresesi'ne yerleşti. 1844 yılında gittiği Semerkant'ta Şirdâr Medresesi'ne yerleşerek Kadı Ebû Saîd b. Abdülhay es-Semerkandî'den icâzetnâme aldı. Tarihe ve belki tasavvufa duyduğu ilgiyi de borçlu olduğu bu âlimden çok şey öğrendiğini, onun kütüphanesindeki Selef âlimlerinin eserlerini inceledikten sonra Kursavî'nin fikirlerini daha iyi takdir ettiğini söyler (a.g.e., s. 46-50).

Mercânî'nin yaşadığı fikrî dönüşüm Semerkant yılları sırasında gerçekleşti; bunda şahsî temaslarının ve Kadı Ebû Saîd, Hidaybirdî b. Abdullah el-Beyşünî, Abdülmü'min Hoca b. Özbek Hoca el-Efşencî gibi hocalarının etkisi oldu (Mercânî, II, 43, 169; Şeref, *Mercânî*, s. 31-34). Semerkant'ta iki yıl kaldıktan sonra tekrar Buhara'ya döndü. O dönemde Kursavî'nin Buhara'da yasaklanmış olan eserlerini elde edip okumaya başladı. Çalışkanlığı ve ilmi konulara hâkimiyeti sayesinde ulemânın ve dinî otoritelerin takdirini kazandı.

1849'da vatanına dönen Mercânî, Kazan'da Ulemâ Meclisi'nin huzurunda sı-